

ACC. N:R M. 15467: 1-14.

Landskap: *Småland* Upptecknare: *G. A. Hartman, Emmaboda*
Härad: *S. Måre* Berättare: " " " "
Socken: *Vissefjärda* Berättarens yrke: *folkskollärare*
Uppteckningsår: *1960* Född år *1888 i Vissefjärda*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

*Nyodling av mossar och åkerjord, -
flåhaka m.m. s. 1-13.*

(Skiss av flåhaka i sid. 14.)

ANGÅENDE S.K.FLÅJÄRN.OM FLÅHACKOR.ANVÄNDNING.
=====Skiss av flåhacka bifogas.

Från Folklivsarkivet -docent Nils-Arvid Bringéus -fick under-
tecknad G.A.Hartman tidigt förra året en skrivelse angående flå-
járn jämte skiss av dylikt samt förfrågan,om dylikt gammalt odlings-
redskap i gångna tider begagnats i Vissefjärda och om något sådant
redskap möjligen fanns förvarat i Vissefjärda Hembygdsförenings
samlingar,som förvaras i en långa av de forna östra kyrkstallarna.
Först får jag be docent Bringéus förlåta mitt dröjsmål med att be-
svara nämnda skrivelse,men tyvärr hade brevet blivit undanlagt och
inte återfunnits förrän i jul.Och nu,bättre sent än aldrig,skall
jag svara:

Jag kontaktade hembygdsmuseets intendent häromdagen - f.folk-
skoll. K.A.Svensson,Vissefjärda - och han kunde meddela,vilket jag
på förhand visste,att vid nyodling av åkerjord(sålunda ej mossar)
här aldrig någonsin begagnats s.k. flåjárn eller skärejárn och att
(ej heller på grund därav) ett dylikt redskap förvarades i samling-
arna .Han påpekade att sådana járn för att flå av grässvären med
1.

1
Bringéus
upprop.

vid odling av åker här inte i denna trakt kunde brukas i steniga jetterbackar med allsköns ris:ljung, lingon, blåbär osv. Det var inte effektivt på grönsvären i Småland, medan han liksom berättaren håller före att nämnda flå- eller skärejärn med fördel kunde användas t.ex. på slättbygderna i Skåne m.fl. landskap.

I stället för flåjærn brukades i denna trakt flåhackan, men endast vid odling av mossar, såväl högmossar (belägna i en fördjupning ute i markerna, ett kärr eller s.k. korra) eller lågmossar, belägna vid sjö- och åstränder. Vid uppodling av lyckor på fastmarksjord lite varstans i hagarna kunde inte flåhackan användas, här behövdes andra och kraftigare grejor på grund av markens stenbundenhet. Mer därom sedan.

Den här i ²öten gängse typen av flåhacka såg ut som skissen anger. Den brukade man använda vid odling av mossar. Hackan i fråga var gjord av bysmeden, den var konvex utåt samt konkav inåt samt ganska tunn för att vara ~~händigare~~ att begagna. Nedre delen av bladet, kanten, var nästan rät, och så slipades denna för att lätt skära igenom tuvor och gräs, hugga av rötter samt ovan jord småbuskar o.d.

2.

se sid. 14 !

Det är längesedan flåhackor var i bruk härstädes. Men enstaka exemplar av detta verktyg vid nyodling finns ännu kvar, slitna och nu upprostade. Storleken kunde även variera, beroende på beställarens önskningsar i det fallet. En stor och kraftig man ville ha en stor baddare till hacka, en karl av mindre kubik alltså en, som passade hans armstyrka.

Vid mossodling brukades inte bara nämnda flåhacka utan det behövdes ofta hugg- och handyxor samt spade och järnspekt till hjälp. En längre slana av kraftigt slag hade man också ibland användning för, t. ex. för att bända upp stubbar och grövre rötter med. Var marken vattensjuk måste man först slå upp diken, och för detta arbete begagnades mest spade samt flåhacka. Träffade man på några gamla stubbar eller trädstammar (fällor) nere i dyn, var huggyxan lämplig för att avhugga dess samt ge dikeskanterna sin rätta form och putsning. All bråte i form av avhuggna buskar, stubbar och rötter, event. träd, slängdes överst på den färdigodlade marken för att sedermera tillvaratagas resp. brännas upp. Allt som dugde till virke eller bränsle på gården kördes bort, det andra förvandlades till aska att
3.

att strös ut på nyodlingen. Även de med flåhackan uppvräkta torvor-
na brändes av och askan fick tjänstgöra som enda gödning vid första
sådden. Även vid brukningen av odlingen i fortsättningen brukade man
bränna av det översta torra skiktet av mossmarken för att göd såd-
den, ty den tiden, c:a 75 år sedan, hade man inte s.k. köpgödning av
något slag att tillgå.

Dikningen var ett särskilt svårt kapitel när det var fråga om
kärrmossarna. De låg i kittelhålor i den för övrigt runtom steninga
moränterrängen. Det är utfallsdiket jag här tänker på. Med de enkla
hjälpmedel, som förr stod till buds, var det förenat med stora svårig-
heter att gräva nämnda kanal. Vid dikning av mossar, även när det gäll-
de utfall, som låg vid sjöstränder t.ex. gick det synnerligen lätt
att verkställa arbetet, då det endast gällde att ta sej fram genom
dyjorden.

Då det gällde högmossarna var en bränning ofta ödesdiger, den
bränning alltså, som skedde var vår strax före vårsådden. Jag tänker
då särskilt på om elden låg och pyrde samt tog sej ner på djupet
här och var å mossen. Dessa eldhärdar efterlämnade djupa hålor, vilka
4.

därefter fylldes med vatten. Hela mossen blev genom branden i jorden oduglig, när utloppsdiket inte gick att fördjupa på grund av markens beskaffenhet. Min far, ägare av 3/8 mant. Fåglasjö Östergård i Vissefjärda socken, som under sin bondetid 1870-1907 uppodlade c:a 20 tunnland mossar, såväl hög- som lågmossar, fick ett par större av de förstnämnda förstörda på sätt som nämnts eller ärmare hälften av mossarealen. Detta hände på 1870-talet, och mossarna blev aldrig mer upptagna utan övergick till betesmark och skog.

Min far var även stor odlare av ny åker. Dessa nyodlingar förlades till beteshagar, där det var någorlunda slätt. Men gott om sten var det överallt, så att arbetet blev tidsödande och besvärligt. Ej mindre än ett 10-tal tunnland nyåker tog han upp, och de flesta stenarna blev till präktiga stenvägar som stängsel omkring dem. Bara i mindre utsträckning, då all stenen inte åtgick till vägarna, lades upp stenrösen ute på åkrarna, vanligen då omkring några stora jordfasta stenar eller på hallar, som stack upp i dagen, detta för att så lite som möjligt av odlingsjorden skulle belamras. Rösena lades fint och säkert, så att stenarna ej skulle ramla ner och hindra.

5.

Nyodlingar i större skala d.v.s. mera allmänt förekom här mest under 1800-talets senare hälft, både beträffande åker som mossar. De förstnämnda odlingarna företogs mer eller mindre årligen, medan odlandet av mossar kom i ropet först på de senare decennierna av seklet. Uppodlingen av hagmarker till åker gick vanligen hand i hand med svedjandet. När man svedjat ett stycke i skogen och tagit ett par-tre grödor på "brännan" och denna var relativt jämn och stenfri, kanske man bröt åker på några skäppland, för åkerjorden måste öka i jämn takt med ökningen i familjens storlek. Pengar var det ont om, man levde i självhushållningens tid, och det gällde att skaffa brödföda åt familjen samt därjämte åt tjänare och dagsverkare för att dessa skulle ha maten hos bonden, de arbetade hos. Och så alla de många småstugornas invånare, vilka måste skaffa sej sin brödsäd eller färdigbakat bröd just hos bönderna i byn.

På de allra minsta hemmansdelarna verkställdes nyodlingarna av bonden själv jämte söner, medan flera bönder just utnyttjade dessa nämnda backstusittare för åkersbrytningen. Så gjorde bl.a. min far, som inte själv hade tid med sådant, då brukandet av gården tog all
6.

hans tid i anspråk. Ändock hade han både dräng och piga året om. De flesta, som utförde odlingsarbete åt bönderna åtog sej detta genom ackord, per skäppland eller tunnland, brytningen för sej, bortforsling av stenarna för sej, läggandet av stenvägg per famn. Dessa stenväggsgårdar var av två slag, hel- och halmvägg. De föra utgjorde fullt stängsel, de senare måste kompletteras med en låg vanlig gårdsgård ovanpå stenarna. Bägge lades vackert jämbreda - bredden beroende på om det fanns mycket eller lite sten att bygga med - och i regel grävdes ett djupt dike, där muren skulle placeras, detta för att muren ej skulle rasa ned på grund av tjälförskjutning vintertiden.

De redskap och andra hjälpmedel, som man hade till förfogande för en 75 år sedan var ganska enkla: ett järnspett, en spade, vanlig kraftig potatishacka samt en slana att väga opp större stenar med. För att slanan inte skulle slinta, då dess vässade storände sattes under stenen, var denna ände beslagen med t.ex. en utsliten hästsko. Man hade inte sedan annat att lita på än goda kropps krafter. Bäst gick odlingen naturligtvis om man var två, särskilt när det var fråga om att bända opp och vältra undan större bunlingar. Även en "bålyx".

7.

måste höra till odlingsredskapen för att därmed hugga av rötter på stubbar, som bröts opp med slanan.

Då jag flyttade till min plats som lärare i Pellamåla skola i Vissefjärda 1916 begärde jag att få en trädgårdstäppa, och man hade då att bryta opp en bit av en f.d. fårhage med gott om bl.a. stenar, både sådana som stack fram samt nere i jorden. Arbetet utfördes av f. soldaten C.O. Almgren, en gammal van odlare, samt hans 19-årige son Carl. Med spettet bröt fadern opp mindre stenar, sonen hade hacka och spade att flå av grönsvären samt det översta matjordslagret med. Stenar och rötter kastades efter på det färdigbrutna området. Här bröt man synnerligen omsorgsfullt, d.v.s. djupschaktade området, eftersom det skulle bli till trädgård, där det skulle sättas både fruktträd och bärbuskar. Efter brytningen var slut fanns ej en enda sten, som tittade opp ur marken, men så var hela åkerytan fullständigt täckt av sten, stora och små. Även det äldre trädgårdslandet rensades från stenar nere i jorden till alnsdjup. Här fick man lov att också spränga för att få opp de största stenarna. Sedan ställde jag till med s.k. "kör-öl": jag budade några av bönderna i 8.

skolroten för att köra bort odlingsstenen, som dels blev till sten-
mur vid norra gränsen av skolplanen. ^{De stora} Dstora stenarna forslades bort
medelst en släpbår. Alla deltagarna i kör-ölet hade oxar till draga-
re. Nu finns inte en oxe inom hela socknen. Släpbåren bestod av två
krokiga, kraftiga medar av björk, på vilka fastdubbats starka tvär-
slåar. Detta fordon var alltså lågt, varför det gick lätt att vältra
på stenarna på detsamma. På en dag fullgjordes arbetet. Jag och min
hustru gav mannarna förtäring, mat och dryck, hela dagen, men de tog
ingen dagspenning. För att skaffa gödsel till landen ställde vi ock-
så till kör-öl, och vi fick sålunda det mesta av arbetet ordnat en-
bart genom målsmännens frivilliga insats för sin skola och för sin
lärare. Jag var ju infödd från grannbyn, så jag kände alla inom min
rote, och många av målsmännen var mina skolkamrater från folkskolan
här. Kanske därför det gick så lätt att få ordnat med min trädgårds-
fråga.

Då min far odlade tunnlandsvis måste det vara flera andra än
förut uppräknade redskap, som kom till användning för forslingen av
sten från de nyodlade åkrarna. Det var bl.a. en stenvagn samt en
9.

stenbår på två långa rullar, vilken gick på "räls", d.v.s. utlagda stänger. Även en mindre handbår samt skottkärror begagnades till att bära och köra bort mindre stenar med. Arbetskraft saknades inte, och de som åtagit sej brytning och stenröjningen hade god hjälp av sina halvstora pojkar. Oxar användes alltid till dragare både så här och i jordbruket för övrigt, hästarna hade man bara till att köra till staden med samt till kyrkan på söndagarna. Huvudsakligast åtminstone, men nu är det enbart hästar på mindre gårdar, på de stora har dessa i sin tur avlösts av traktorer.

Utvecklingen vid jordbruket i denna trakten har alltså gått på det sättet, att man under 1800-talet, särskilt dess senare del, verkställde mycket odlingar, först främst åker, sedan huvudsakligen mossar, och under 1900-talet hittills har man inriktat sej på att förbättra de förut gjorda odlingarna. Beträffande mossmarkerna har denna förbättring vanligen bestått i bättre dikning samt sandning. Om så behövts har man också brutit opp stubbar och fällor (gamla trädstammar, som legat inbäddade i torvjorden). Äldre mossar, som blivit odugliga genom att jorden sjunkit och den stenbundna botten

10.

trätt i dagen, har åter lagts ut till skogs- och betesmarkerna. Samma väg torde det gå med tiden med samtliga mossar, då man sällan tillför mullbildande ämnen utan blott konstgödselmedel samt kalk.

Åkerjordens förbättring har pågått ända sedan sekelskiftet och detta arbete är inte på långt när slutfört på alla gårdar. Även här har man lagt ut till skogsmark (genom plantering eller sådd av skog) en del åkerjord, som på grund av stembundenhet inte kan brukas genom maskinell drift av något slag eller som bestått av för mager jord (sand, jetter, pinmo osv.) De bästa åkerbitarna har man i stället kostat på stembrytning, borttagande av rösen, läggande av stengärdesgårdar m.m. Till en början utförde småbönderna sylikt med eget folk: man använde var ledig stund för att bryta opp stenar, borra och ~~skjuta~~ skjuta sönder de större samt sedan forsla bort dem. I hålorna efter stenarna kördes sedan dit jord, tagen i hagmarken, varigenom åkerjorden inte sjönk. Ett annat sätt som praktiserades var att gräva ner stenar, som stack opp ovanför jordytan, man grävde en grop in till stenen, vältrade ner den i gropen samt övertäckte den med c:a en aln med jord, som man fått vid grävningen. Härigenom slapp man

11.

arbetet med ditforsling av jord. Genom att man fick bättre redskap i jordbruket (plögar, kultivatorer o. a.) kunde man luckra djupare. Då åkerbrytningen från bröjan var knapphändigt utörd, kom då upp mängder med mindre stenar, som bortforslades och blev till stenvurar omkring åkern.

För ett par decennier sedan började man också här åkrar göras stenfria genom att använda caterpillrar, som föste undan stora och små stenar och lade dem vid åkerkanterna. Sådan förbättring var populär några år, men man insåg att den inte var så bra: visserligen fick man bort stenarna, men åkerjorden sjönk för mycket, då man inte körde på jord i stället. Och arbetet blev dyrt och hade som sagt nackdelar med sej.

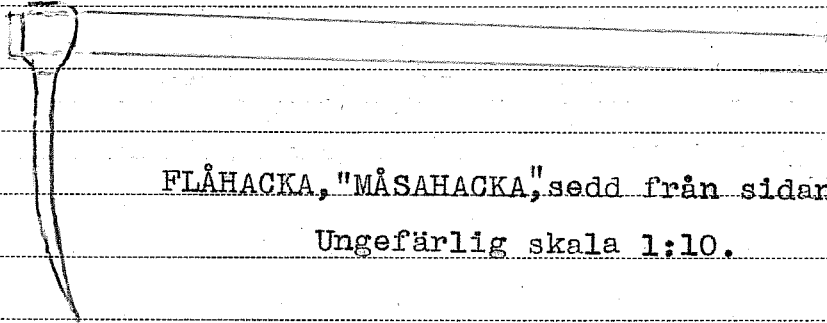
Nu har man kommit fram till bättre metoder. Nu har man s. k. stenröjningsmaskiner, som arbetar på annat sätt än caterpillarn. Stenarna förses med ett borrhål om ett tiotal cm: s djup. I detta kilas fast en ögla, vari fästes en wire. Så kopplas motorn till, och ^{stenen} dras opp samt lastas på maskinen samt köres bort. Öglorna lossas samt kan användas flera gånger. Borrhålen görs mest med tryckluft-
12.

borr, men en och annan slår hål|en för hand, innan den maskinella
stenröjningen sker. I åkern förefintliga hål efter stenarna igenfyl-
les med ditkörd jord. Detta sätt att röja undan stenarna anses av
jordbrukarna vara det allra bästa, som hittills framkommit. Flera
personer inom socknen har skaffat sej stenröjningsaggregat samt
åtar sej arbete hos bönderna mot viss timpenning, även borring av
syenarna innan åtar de sej. Men som förut nämnts är det endast de
bästa och närmast gården liggande åkrarna man kostar på dylik röj-
ning. Genom att odlingarna blir stenfria eller i det närmaste fria
från detta hinder för brukande av jorden med maskiner behöver man
mindre arbetskraft. Har man inte själva traktor, finns sådana att
leja vår och höst, och en och annan begagnar sej av detta sätt för
rationellt bruk av åkrarna och mossarna. En och annan småbrukare
hyr bort sin gård samt tar i stället anställning vid närmaste in-
dustri, andra driver kreaturslöst jordbruk samt har i stället hön-
seri, åter andra lägger an på svinuppfödning osv. Så har t. ex. skett
på min föräldragård: min brorson där har inga husdjur utan i stäl-
let fjäderfä av skilda slag. Dessutom har han inkomsterna av skogen.
13.

ACC. N:R M. 15467:14.

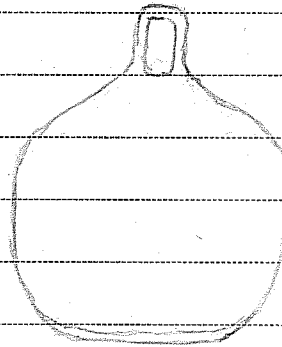
FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

14

FLÅHACKA, "MÅSAHACKA", sedd från sidan.

Ungefärlig skala 1:10.

FLÅHACKA, sedd framifrån.

Skala 1:10 ungefär.